

Anförande på konferens om olika näringsaspekter i Tromsreindriften 28-29 augusti 2019

Hej!

Tack för inbjudan och möjligheten att berätta om Sametingets arbete med näringslivsutveckling inom de samiska näringarna. Mitt namn är Per-Olov Nutti och jag är Sametingets styrelseordförande.

Jag kommer att prata om hur Sametinget på svensk sida arbetar med samisk näringslivsutveckling, vilka instrument vi har samt olika utmaningar.

Det samiska näringslivet kan grovt kategoriseras enligt fyra grupper:

- Rennäringsföretag med kompletterande näringar som jakt och fiskeverksamhet
- Samiska företag som har traditionell kultur som bas såsom duodji (samiskt hantverk), besöksnäring, samisk matproduktion / hantverk
- Samiska företag inom kultursektorn baserat på traditionella branscher som design, konst, musik, jojk, teater, litteratur, fotografi, film, författarskap etc.
- Övriga företag som ägs av samer men inte direkt kopplade till den samiska kulturen men ändå viktiga ur landsbygdsperspektiv

Plenum som är Sametingets beslutande organ har antagit två strategiska handlingsprogram, ett för rennäringen specifikt och ett för övriga samiska näringar. Detta för att visa på vikten av alla samiska näringar och dess utvecklingspotential. Dessa program anknyter dock till varandra och utgör viktiga underlag för de olika nämndernas arbete med att verkställa och genomföra politiken.

Rennäringen är en av primärnäringarna och i stora delar en bas för andra samiska näringar. Även som kulturfaktor är rennäringen central. Med utgångspunkt från detta bildar rennäringen en plattform för mångfald i det samiska näringslivet. Det finns ett ömsesidigt förhållande mellan rennäring, övriga samiska näringar och samisk kultur. En stark rennäring där rätten att nyttja mark och vatten är säkerställd förbättrar möjligheten för en utveckling av övriga samiska näringar, samtidigt som en utveckling av andra samiska näringar och samisk kultur stärker rennäringens position.

En av rennäringspolitiska programmets inriktningar är därför att stärka rennäringens betydelse för hela det samiska samhället och tydliggöra samspelet mellan rennäring, samiska näringar och den samiska kulturen. En framtidsutmaning är att stärka och bevara rennäringens traditionella näringsanpassning och samtidigt skapa förutsättningar att utveckla nya livskraftiga verksamheter.

Rennäring i kombination med andra näringar har varit ett självklart sätt att säkra inkomsterna, minska den ekonomiska sårbarheten och bedriva en ekologisk hushållning av de tillgängliga naturresurserna. Traditionellt har rennäring, jordbruk, jakt, fiske, duodji och en kombination av dessa utgjort grunden för boende och sysselsättning i de samiska områdena. I dag är även moderna tjänstenärings kombinationsnäringar till rennäringen. Både statistiskt material och forskning påvisar samband mellan samisk landsbygdsbosättning och primärnäringarnas starka ställning som sysselsättningsfaktor.

Rennäringen är en naturlig del av samisk kultur. Det är därför angeläget att Sametinget organiserar förvaltningen i enlighet med det samiska synsättet, det vill säga att rennäring- och kulturfrågorna ses som en helhet.

Näringslivspolitiska handlingsprogrammets fokus är det samiska samhället som är under förändring och den samiska omgivningen ställer nya och ökade krav på social- och kulturell samhörighet. Den stora framtidsutmaningen består i att stärka och bevara samernas traditionella näringsanpassning och samtidigt skapa förutsättningar som ger möjlighet att utveckla nya livskraftiga verksamheter samt helt nya näringar inom traditionella icke-samiska näringsfång.

En stor potential finns i samiska kunskaper och erfarenheter. De samiska traditionella näringarna utgör grunden för vidareutveckling av ett varierat och produktskapande näringsliv. Ett ökat utbud av samiska produkter kan vara avgörande för bibehållande av den samiska kulturen och näringsverksamheten. Samernas levnadssätt och känslan för de traditionella samiska områdena är unikt. Det är en utmaning för samerna själva att utifrån egna villkor möta förändringar genom att utveckla egen kompetens och variation i näringslivet.

Gemensamt för programmen är synen på hållbar utveckling som inbegriper även ekonomisk, kulturell, social och jämställdhetsmässig hållbarhet. Det sistnämnda är om möjligt ännu viktigare för det samiska samhället, där unga och kvinnors möjlighet till utkomst och försörjning ska vara ett prioriterat område. Det samiska näringslivet består av en mångfald av verksamheter som har det gemensamt att de utgår ifrån det nära sambandet mellan näring, miljö och kultur och karaktäriseras av småskalighet och lokal anpassning. Att leva i glesbygden förutsätter ofta en kombination av näringar och tjänsteverksamhet för att kunna försörja sig.

Renskötselns multiplikatorer

Sametinget gjorde 2014 en förstudie om Metod för värdering av renskötsel och samisk kultur. Utredningen skulle identifiera de multiplikatoreffekter som renskötseln ger. Det visade sig vara svårt att värdera renskötseln med traditionella

multiplikatorer då de varor och tjänster som näringen köper in för egen produktion är liten i jämförelse med t.ex. tillverkande företag som köper in alla råvaror för tillverkning men också har många anställda. Som exempel kan ges att när renarna betar så innebär det att insatsvaror används utan att några marknadstransaktioner är inblandade. Hade samma mängd foder köpts in på marknaden hade leveranserna registrerats i input – outputflödena.

Man kom fram till att det är med andra ord inte relevant med multiplikatorsstudie för renskötseln utan en alternativ metod är istället att undersöka vilka samhällsekonomiska värden renskötseln har hos konsumenterna. I tillägg har renskötseln positiva externa effekter genom att renbetet ger upphov till ett öppet landskap som i sin tur har positiva effekter på den biologiska mångfalden och uppfyller därmed ett av Sveriges miljömål – storslagen fjällmiljö.

En multiplikatorstudie för hela det samiska näringslivet skulle vara mera relevant och 2016 genomfördes en utredning - **Samiskt näringsliv – hur stort är det egentligen** - mellan två pilotområden på svensk sida av Sápmi – Soppero/Idivuoma på nordsamiskt område samt Funäsdalen/Mittådalen på sydsamiskt område.

Uppdraget var att:

- utreda betydelsen av samiskt näringsliv för Sápmi och för bygderna som helhet,
- göra en värdering av det samiska näringslivets bidrag till landsbygdsutvecklingen,
- göra en metodutveckling för utredning av samisk näringsverksamhet, statistiskt och samhällsekonomisk, utifrån en samisk utgångspunkt med avseende på samerna som urfolk.
- beskriva den samiska livsmiljöns brukarvärden samt existensvärden.

Resultatet av utredningen visar på en mångfald av företagande och att det samiska näringslivet är viktigt för omgivande miljö, men också för skapande av arbetstillfällen etc.. Det framkom också att icke-samisk näringsverksamhet är beroende av den samiska kulturen och kulturmiljön.

Utredningen visade också på bristen på resurser till samisk branschorganisering – att företagen har svårt att få relevant stöd, att samerna inte finns med som en part i den regionala planeringen trots att man har en omfattande företagsverksamhet samt att en total inventering krävs av samisk näringsverksamhet i hela området.

Brist på (statistisk) information och data

Sametinget har under våren 2019 genomfört en kartläggning av samiskt näringsliv – Läget i Sápmi. Resultatet av utredningen visar på en mångfald av samiska företag inom många olika branscher, att en utslutande del av företagen är mycket små samt

att de flesta kombinerar flera verksamheter. Datainsamlingen baseras på nytt underlag som inte funnits tidigare och ger en delvis ny och intressant bild av det samiska näringslivet. Detta är viktigt för att synliggöra både bredd och mångfald av samiskt företagande, inte minst ur ett ekonomiskt perspektiv gällande möjlighet till utvecklingsstöd, men också för att påvisa att de samiska företagen är viktig för glesbygdens fortsatta existens och utveckling. Utredningens brist är att den endast ger en ögonblicksbild då Sametinget inte har tillgång till årlig uppdaterad data om de samiska företagen annat än för rennäringen.

Avsaknaden av underlag för att göra statistik är en utmaning för redovisning av samiskt näringsliv. Det finns för närvarande inga officiella statistiska uppgifter om utbudet av den samiska företagssektorn och handeln förutom för rennäringen. Utan statistik går det inte att säga hur omfattande näringslivet är, vilka verksamheter som ingår, hur stora företagen är, eller i vilken utsträckning olika näringar växer eller krymper. Inom Sveriges officiella statistiksystem (SOS-system) kan samiska företag inte separeras från svenska. Därför finns det ingen statistik över ekonomiska aktiviteter kopplade till samer i det svenska statistiksystemet. Undantaget är data som kan erhållas från renskötsel företag eftersom de har sin egen identitetsmarkör (SNI-kod 01491) inom SOS-systemet. Bristen på SNI-koder för samägda företag gör det svårt att underhålla och uppdatera data. Det innebär att större delen av det samiska näringslivet utgörs av statistik endast från rennäringen.

Anledningen till att det saknas statistik om det samiska samhället är att SCB, Statistiska centralbyrån i Sverige som har ansvar för all statistik i Sverige inte får registrera etnisk tillhörighet eller samla in data baserat på etnicitet. Det finns goda skäl för detta, exempelvis för att skydda mot diskriminering. Samtidigt innebär det att det inte går att identifiera samiska företag från andra företag i den officiella statistiken. Bristen har påtalats i andra sammanhang, senast av det internationella utredningsorganet OECD som konstaterar att avsaknaden av statistik gör att samiskt näringsliv blir mindre synligt. Bristen på statistik genomsyrar det samiska samhället i Sverige. Detta gäller även för antal samer, samers utbildningsnivå och hälsa.

Genom att utveckla ett frivilligt prefix för samiska företag och kommersiell aktivitet i SNI-systemstatistiken skulle relevant data kunna samlas in och förändringar över tid kan övervakas. Det skulle också göra det möjligt att beskriva och visa betydelsen av samiska företag. Sametinget har också under flera år drivit frågan om att bli en statistikmyndighet för hela det samiska näringslivet på svensk sida.

Samiskt näringsliv och EU

När Sverige erhöll medlemskap i EU 1995 innebar det även att samerna för första gången fick tillgång till egna utvecklingsmedel. Det satt hårt åt, men EU-kommissionen menade att samerna var fullt kapabla ansvara för sin egen utveckling.

Sametinget har sedan 1997 ansvarat både för nationella/regionala utvecklingsprogram och Interregionala program. Fram till 2006 var stöden enbart till projektmedel men från 2007 och framåt har Sametinget även haft möjlighet att hantera företagsstöd till enskilda företag, både till rennäringen men även till övriga samiskt företagande. Mellan 2007 – 2013 fanns även en miljöersättning för att återställa det samiska kulturlandskapet gällande renvallar, stigar och traditionella stängsel.

Det är många olika projekt som fått stöd genom åren. Kanske har ni hört talas om Interregprojektet Häst och Ren-projektet som var ett samarbetsprojekt mellan Jijnjevaerie och Östre Namdals reinbetesdistrikt där man provade att använda enbart häst i renskötseln. Ett spännande (och stort!) projekt som inte skulle kunnat genomföras utan EU-stöd och motsvarande stöd från norsk sida. Andra projekt genom åren har handlat om dokumentation av samiska traditioner, duodji, besöksnäring, utveckling av nya tekniker inom rennäringen, renlycka – vidareförädling av renkött etc. Listan är lång.

Från 1997 och fram till 2014 har Sametinget beviljat stöd till samiska näringar via EU-programmen med 377 miljoner kronor (enbart den svenska delen). Den övriga offentliga medfinansieringen (medel från stat, kommun, regioner etc.) som krävs för erhålla EU-stöd har uppgått till 230 miljoner kronor. Miljöersättningarna har uppgått till ca. 120 miljoner kronor. Närmare 300 projekt 150 företagare har fått stöd.

För samisk näringslivsutveckling har EU-stöden varit viktiga, då det inneburit att Sametinget har kunnat stötta organisationer och företag ambitioner att utveckla samiskt näringsliv både rennäring och annat. Det har också varit enklare för stödsökande att få offentliga medel (även om det inte är alldeles enkelt) när man kan växla upp dessa med EU-stöden.

Sametinget har dock inte tillgång till egna nationella utvecklingsmedel för samiskt näringsliv utan de medel som finns är antingen till rennäringens förfogande i form av ersättning för rovdjur och katastrofskadeersättning vid låst bete eller medel för stöd till samisk kultur. Nationella utvecklingsstöd har organisationer istället fått söka på annat håll. Det innebär att någon annan offentlig instans ska bedöma vad som är bra och utvecklande för samerna och det samiska samhället.

Innevarande programperiod pågår (2014 – 2020) och Sametinget är dels stödmyndighet för den del av det nationella Landsbygdsprogrammet som ansvarar för region Sápmi och kan stötta samisk näringslivsutveckling både via företagsstöd, projektstöd och miljöinvesteringar samt via det samiska delområdet i Interreg Nord.

Företagsstöden har varit viktiga för den enskilda företagaren som härigenom fått möjlighet att investera i sitt företag. Däremot är EU:s regelverk fyrkantigt och samiska behov har inte alltid passat in i mallen. Det är något som Sametinget arbetar på att förändra. Nu står vi inför arbetet med en ny 7-årig programperiod gällande EU-stöden med nya utmaningar och nya förhandlingar. Utmaningen för Sametinget har hela tiden varit att visa på utvecklingspotentialen i det samiska närings- och samhällslivet och att hänsyn måste tas till de samiska näringarna för att dessa skall kunna utvecklas på egna premisser och utifrån ett samiskt hållbart perspektiv.

Samerna i den regionala planeringen –OECD

OECD står för Organisation for Economic Co-operation and Development (Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling) och är en internationell organisation för utbyte av idéer och erfarenheter inom områden som påverkar den ekonomiska utvecklingen mellan industriella länder med demokrati och marknadsekonomi.

Sametinget och Arktiska rådets urfolkssekretariat bjöds in till Paris 2016 för projektet under ett möte med OECD:s arbetsgrupp för landsbygdpolicy. Innan dess hade OECD besökt Sametinget i Östersund. Sveriges regering tillsköt medel för att genomföra studien och i september 2017 lanserades projektet i Wendake, Quebec.. Projektet är det första i sitt slag och OECD:s första studie med fokus på enbart urfolk!

Projektet syftar till att stärka urfolks ekonomiska utveckling och företagande genom att bättre sammanlänka urfolkssamhällen med strategier för regional och landsbygdsutveckling. De länder som OECD huvudsakligen studerar i projektet är Kanada, Sverige och Australien. För varje land publiceras en rapport med rekommendationer för hur länderna bör inkludera urfolk i sina program och strategier på bättre sätt. Rapporterna bygger bl.a. på information som OECD samlar in vid besök i respektive land, s.k. fact-finding missions. Som en del i projektet kommer även en global jämförande studie av flera länder att publiceras.

Rapporterna har fyra fokusområden: data och statistik, landrättigheter och ekonomisk utveckling, företagsamhet och tillväxt, samt styrning och kapacitet.

Utgångspunkterna för rapporten har varit:

- Tillämpa place-based approach där de lokala förutsättningarna ligger till grund för analys och rekommendationer
- Samerna inte är en homogen grupp som kan förväntas tala med en röst
- Rätten till land, möjligheten att påverka och ha inflytande i markanvändning är grundläggande för att upprätthålla och utveckla samiskt näringsliv

- Samerna har rättigheter som urfolk, Utifrån dessa rättigheter ska samerna själva definiera vad ekonomisk utveckling innebär och avgöra hur den ska ske

Den svenska rapporten innehåller en analys med nedanstående slutsatser:

- Samerna är viktiga för ekonomisk utveckling och välbefinnande i norra Sverige
- Samiskt ekonomisk utveckling grundar sig på ett symbiotiskt förhållande med naturen och användningen av samiska språk, kultur och traditionell kunskap
- Bristen på statistik och data om samiskt näringsliv gör det svårt att analysera samiskt näringsliv
- Det finns stor efterfrågan av produkter från renskötseln men renskötseln är under stress och möter hinder som försvårar tillväxt och möjligheten att möta efterfrågan
- Det finns potential för ökat samiskt näringsliv inom turism och kultur som behöver stöd för att utvecklas och stärkas

Slutsatserna ligger till grund för rapportens rekommendationer och omfattar tre huvudområden:

1. Förbättra insamling och åtkomst av data om samiskt näringsliv och välbefinnande

- Sammanställ tillgängliga datakällor och identifiera databegränsningar i användning och spridning.
- Ökade forskningsmedel för datainsamling om samer.
- Utveckla etiska riktlinjer för samerelaterad forskning.
- Förstärk rollen och kompetensen hos Sametinget när det gäller insamling av statistik.
- Skapa statistiska koder (SNI-koder) för samiskt näringsliv.

2. Förstärk policies och program för att skapa en utvecklande miljö för samiska företag och näringar

- Inkludera samerna i regionala utvecklingsprogram och landsbygdsutvecklingsprogram,
- Åtgärda hinder i regelverk och ekonomiska förutsättningar för att samiskt näringsliv ska kunna utvecklas,
- Stärk branschorganisationerna för högre status och för att underlätta tillgången till resurser och samlad expertis,
- Utöka praktik- och utbildningsmöjligheterna för samisk företagsutveckling,
- Förstärk stödmöjligheterna för att utveckla en hållbar turistindustri ledd av samer,
- Erkänn i programskrivningar att investeringar i samisk kultur och utbildning är investeringar i den samiska ekonomiska utvecklingen.

3. Stärk kopplingarna mellan samerna - som en grupp bestående av olika individer och institutioner - och regionalt utvecklingsarbete

- Öka samarbetet med det samiska samhället när det gäller regionala utvecklingsplaner och landsbygdsutveckling, styrning och programskrivning.
- Förtydliga samisk rätt till konsultation när det gäller markanvändning, och stöd kapacitetsuppbyggnad så att samiska institutioner/organisationer kan bidra på ett meningsfullt sätt i sådana sammanhang,
- Inkludera hänsyn till samisk markanvändning i regional samhällsplanering,
- Påbörja ett arbete mot en utveckling av en nationell samepolitik som kan:
 - Identifiera framtida prioriteringar för samisk samhällsutveckling,
 - Analysera det existerande politiska ramverket på ett integrerande sätt och identifiera förbättrings- områden,
 - Förtydliga ansvaret för det samiska samhället mellan olika myndigheter och departement,
 - Etablera mekanismer för kapacitetsbyggande av Sametinget (såsom samförståndsavtal för att hantera data, information och resurser);
 - Etablera överenskomna mekanismer för koordination och dialog mellan olika förvaltningsnivåer,
 - Etablera en årlig strategisk dialog mellan Sveriges regering och Sametinget för att analysera framsteg i implementeringen av strategier och identifiera prioriteringar för framtida åtgärder.
 - I ett längre perspektiv bör Sverige överväga hur ramverket för urfolksrättigheter kan utvecklas för att möta det samiska folkets aktuella behov för att bättre stödja deras unika kulturella identitet och självbestämmande.

Detta är en viktig rapport och slutsatserna stödjer Sametingets tidigare arbete med dessa frågor. Sametinget arbetar nu för att etablera samarbete med nationella och regionala företrädare för att nå en samsyn på rapportens innehåll för att sedan kunna implementera rapportens rekommendationer i det fortsatta arbetet. Sametinget tittar även på Sametinget i Norges samarbetsavtal med fylkeskommunerna som en möjlig väg till samarbete med länen/regionerna.

Jag tackar för visat intresse.